

*Середюк І. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

ЗНАЧЕННЄВА СТРУКТУРА ФІЛОСОФСЬКОГО ТЕРМІНА У ПРОФЕСІЙНІЙ ТА ХУДОЖНІЙ КОМУНІКАЦІЯХ

Термінознавство як лінгвістична наука сформувалося на початку ХХ століття, його основи були закладені роботами Вюстера Е. (1931) та Лотге Д. С. (1961) На сучасному етапі розвитку ми можемо констатувати, що досягнуто в цій галузі чимало: сформулювала теорія терміна, досліджена його граматична структура, укомплектовані певні професійні мови тощо. Проте, звичайно, пізнанню людському нема меж. Розвиток суспільства визначає нові грані проблем для науковців, у тому числі для мовознавців, зокрема, термінологів. Так, формальна структура терміна досить глибоко опрацьована, вона розроблена на матеріалі різних терміносистем (Брагіна Е. Р. – кібернетики, Белозьоров М. В. – економіки, Волкова Т. Я. – літературознавства, Стефанова Н. О. – педагогіки). Однак семантика професійної номінації є малодослідженою. Відображення цього питання ми можемо знайти у роботах Лейчика В. М. [4], Скороходька Е. Ф. [10] та його учнів, які ґрунтовно застосовували метод сіткового моделювання. Саме ці мовознавці і наголошують на перспективності дослідження значеннєвої структури терміна. Крім того, поза увагою дослідників залишається семантика одиниці, що зазнала детермінологізації – процес, при якому термін переходить у загальноживану мову із спрощеним науковим значенням (часткова детермінологізація) або набуває додаткового відтінку (повна детермінологізація). Аналіз сучасного словникового складу англійської мови (Зацний Ю. А. [2]) якраз і демонструє тісну взаємодію між різними термінологіями і загальноживаною мовою. **Актуальність нашої роботи** зумовлена потребою глибшого дослідження семантики детермінологізованої лексеми, так як нема розвідок щодо цього питання.

Зв'язок роботи з науковими завданнями. Робота виконана згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри англійської філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова..

Об'єктом роботи є процес детермінологізації сучасної англійської філософської термінології. **Предметом** цієї розвідки обрано семантику терміна, який піддався переходу у непрофесійне середовище.

Мета нашого дослідження полягає в аналізі структури значення професійної одиниці, яка детермінологізувалася. Мета роботи зумовлює вирішення таких **завдань**: 1) визначити складники значення терміна у професійному середовищі; 2) охарактеризувати зміну компонентів семантичної структури одиниці, яка перейшла із професійної сфери у загальноживану.

Серед сучасних розвідок щодо детермінологізації термінів варто відзначити роботи Михайлович-Гетто О. П. [6], Фурсової Л. [13], Тищенко О. [12]. Ці науковці звернули увагу на дослідження семантики професійної номінації при детермінологізації. Матеріалом дослідження Михайлович-Гетто О. П. та Фурсової Л. є публіцистика. Проте літератори також тонко відчують мовні тенденції суспільства і відображають їх у своїх творах. Отже, художня література є плідним джерелом для дослідження проблеми значеннєвої структури детермінологізованої лексеми.

Для дослідження ми обрали твори сучасних британських авторів. Вибір пояснюємо сучасною тенденцією до інтелектуалізації, що проявляються у різних аспектах життя. Так, мовознавці констатують наявність процесу інтелектуалізації мови, елементом якої якраз і є детермінологізація. У літературознавстві Павличко С. Д. [9] виділяє сучасний британський інтелектуальний роман, під яким має на увазі твори Вільяма Голдінга, Айріс Мердок, Джона Фаульза. Характерною особливістю цього інтелектуального роману є наявність термінів, зокрема філософських, у його лексичному наповненні.

Складність проблеми значення підкреслювали не одне покоління мовознавстві. Звичайно, це питання є дискусійним і у термінознавстві. Так, Герд А. С. виділив такі погляди щодо співвідношення терміна і значення: 1) термін має лексичне значення, проте воно не зводиться до позначуваного поняття; 2) термін має лексичне значення, яке і є терміном; 3) значення терміна і є поняття, лексичного значення він не має; 4) термін позначає поглиблені наукові поняття, в той час як звичайні слова позначають лише наївні, повсякденні поняття [Цит. за: 4, 29-30].

Вирішення цієї дискусії мовознавці вбачають у порівнянні значеннєвої структури професійної і загальноживаної номінацій. Доцільним із цього приводу є аналіз компонентів значення лексеми, що зазнає дії процесів термінологізації чи детермінологізації.

На вітчизняних теренах мовознавства Мостовим М.І. [7] започаткував вивчення процесу детермінологізації термінів. “Під детермінологізацією, у першу чергу, розуміємо вихід термінологічного значення за межі строгої системи, узуалізації цього значення в сфері загальноживаного мовлення і виникаюча здатність терміна сполучуватися з загальноживаними словами у синтаксичному оточенні нетермінологічного контексту. На цій основі виникає можливість творення необмеженого числа відтінків значення, які поступово можуть відходити настільки далекого від початкового, що стає протилежним термінологічному” [7, 97-98].

Розробляючи питання значення терміна, ми виходимо з позиції, що професійна номінація є мовним знаком. Таким чином, термін вступає у різні семіотичні відносини, виділені Моррісоном Ч.: відношення знаку до знаку (синтагматика), відношення знаку до позначуваного об’єкту (семантика), відношення знака до інтерпретатора (прагматика). Керуючись роботами Кобозевої І. М. [2], Нікітіна М. В. [8], В. М. Телії [11], звертаємо увагу на такі компоненти значення терміна як когнітивний і прагматичний. “Перше ще називають пізнавальним, інтелектуальним, референційним, денотативним” значенням [8, 20]. Денотат розглядають як ядро значення, позбавлене суб’єктивних відтінків. Денотативний компонент є об’єктивним змістом значення, не містить інформації про суб’єктивні чинники. Він є контекстно нейтральними та обов’язковими для семантики будь-якої повнозначної мовної одиниці [11, 16-17]. Враховуючи вимоги, висунуті до ідеального терміна школою Лотте Д. С. [4] – однозначність, відсутність конотативних сем, незалежність від контексту, можна припустити, що терміну властиве виключно денотативне значення. Практичний аналіз термінології філософії довів, що у системі наявні професійні одиниці, які не задовольняють висунуті вимоги, однак це не заперечує факту того, що у більшості випадків професійній номінації властиве виключно денотативне значення.

Із проникненням терміна у загальноживану мову він беззаперечно набуває додаткових складників значення. “Потрапляючи у невідповідний для своєї природи (іностильовий) контекст або в невідповідну для своєї природи мовленнєву ситуацію,

науково-технічний термін (як, до речі, і будь-який інший термін) відразу ж набуває додаткового смислового відтінку й експресивно забарвлюється” [14, 28].

Прагматичний компонент (конотацію) значення традиційно вивчають на прикладі загальноживаного слова. Однак перспективність вивчення конотації на матеріалі детермінологізованих чи термінологізованих одиниць підкреслював Говердоський В.І. [1]. Він зазначає, у таких випадках чітко окреслюється межа між денотативним значенням у термінології і конотацією у загальноживаному мовленні. Розглянемо декілька прикладів.

Sometimes she asked more metaphysical questions such as ‘Do fleas suffer in a flea circus?’ or ‘Why do we call high notes high notes?’ [18, 92] (*metaphysical – related to metaphysics – the branch of philosophy that deals with the first principles of things, including abstract concepts such as being, knowing, identity, time, and space* [15]). Іноштілова лексема привертає увагу читача, вона ж і несе ядро значення цього висловлення. Використання терміна відбувається не у прямому значення, а в переносному, тобто на основі подібності за функцією термін набуває значення *odd, abstract, unusual*, таким чином передаючи емоції мовця – нерозуміння, здивування.

Ludwig felt that, for him, what remained was a pure undoctrined need to bear witness [18, 433] (*doctrine – a belief or set of beliefs held and taught by a Church, political party, or other group* [15]). У цьому прикладі Айріс Мердок вдалася до використання філософського терміна у спрощеній формі, наукове значення піддали узагальненню, що передати такий зміст: не приписані, не визначені доктриною.

Отже, прагматичне значення “містить інформацію про відношення людини, яка використовує це слово, до позначуваного словом об’єкта або до адресата повідомлення, а також специфічну для цієї лексеми інформацію про ті мовленнєві явища, які можна реалізувати з її допомогою (про її прагматичні функції)” [3, 87]. Традиційно виділяють такі елементи прагматичного значення (конотації): оцінне, експресивне, емоційне і стилістичне значення.

Доречним на нашу думку для означення оцінного значення навести тлумачення Телії В. М.: “оцінна модальність – це зв’язок, що встановлюється між ціннісною орієнтацією мовця/слухача і позначуваною реалією <...>, яка оцінюється позитивно або негативно відповідно до якихось підстав <...> відповідно до “стандартів” буття речей або стану справ в певній картині світу, яка лежить в основі норм оцінки” [11, 23]. Таким чином, оцінна конотація реалізується опозицією позитивне – негативне. Таке значення може бути виражене експліцитно або імпліцитно. У ролі лексичних індикаторів позитивної чи негативної оцінки можуть виступати якісні прикметники та дієприкметники з позитивною або негативною оцінною семантикою в атрибутивній функції, повнозначні дієслова з оцінною семантикою, допоміжні та модальні дієслова, що беруть участь у створенні оцінної модальності в певному контексті. Наприклад, *The terrible solipsism of youth can offend the old* [18, 30] (*solipsism – subvariety of idealism which maintains that the individual self of the solipsistic philosopher is the whole of reality and that the external world and other persons are representations of that self having no independent existence* [15]). У цьому випадку негативною конотації терміну *solipsism* надає прикметник із негативною семантикою *terrible* в атрибутивній позиції.

Однією із важливих функцій мови є здатність виражати емоції. Емотивне значення є також складником конотації. Терміни інтенсифікують або деінтенсифікують емоційний зміст тексту за рахунок незвичності використання та

метафоричного використання, що передбачає наявність емотивних сем у складі детермінологізованої лексеми. Наприклад, *That Marxist hat in the middle of the row, did I ever think it would last me a lifetime? What is wrong with the Christian biretta that I hardly wore at all? Nick's rationalist hat kept the rain out, seemed impregnable plate-armour, dull and decent* [16, 6] (*Marxist – a person who believes in the philosophical, social and economic theories developed by Karl Marx and Friedrich Engels; Christian – a person who has received Christian baptism or is a believer in Christianity; rationalist – a person who holds the theory that reason rather than experience is the foundation of certainty in knowledge*). У цьому уривку автор вдався до персоніфікації, таким чином демонструючи своє відношення до суспільних станів (марксистського, християнського і раціоналістичного). Ці типи суспільного ладу, викликали у мовця почуття подиву, розчарування, пригнічення.

Досить часто оцінка активізує емоції, таким чином параметри оцінки і емоційності можуть збігатися. Інколи навіть доцільне використовувати поняття “оцінно-емотивне значення”. У вище згаданому прикладі автор разом із висловленням своїх емоцій дає негативну оцінку оточуючій його дійсності.

“Стилістичне значення – це та частина мови що несе інформацію про соціальні обставини її використання” [17, 16]. В аналізованих нами творах наявні терміни, які використовуються у творі у прямому значенні, без спрощення чи зміни семантики. Інтелектуальний роман покликаний передавати певну філософську ідею, для її достовірності у мові наявні одиниці, що таким чином співвідносять героїв із їхніми професіями. Наприклад, *I suppose you two have been chatting about the Absolute* [18, 174] (*The Absolute – solitary, uniquely unconditioned, utterly independent, and ultimately all-encompassing spiritual being that comprises all of reality according to such Romantic idealists as Schelling, and Hegel* [15]). Таким чином, мовець наголошує на професії свої співрозмовників.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**: 1) як мовний знак, термін вступає у всі семіотичні відношення: синтагматичні, семантичні і прагматичні. У професійній комунікації терміну властиве виключно денотативне значення; 2) такі ознаки терміна, як прагнення до однозначності, системність, незалежність від контексту, відсутність конотативних сем, сприяють утворенню прагматичного значення у детермінологізованій лексемі у неспеціальному середовищі; 3) із проникненням у художню літературу термін набуває прагматичного значення: єдності оцінного, емоційного, експресивного та стилістичного компонентів. Всі елементи прагматичного значення перебувають у тісному зв'язку одне з одним. Їх досить важко виокремити у чистому вигляді.

Перспективу цієї роботи вбачаємо у дослідженні прагматичного ефекту, при впровадженні філософського терміна у сучасний британський інтелектуальний роман.

Л і т е р а т у р а

1. Говердовский В. И. Коннотемная структура слова / Владимир Иванович Говердовский. – Х.: Высш. школа, 1989. – 94 с.
2. Зацний Ю. А. Развитие словникового состава английской лексики в 80-90 гг. XX столетия: дис. док. филол. наук: 10.02.04 / Зацний Юрий Андрійович. – Запоріжжя, 1999. – 403 с.
3. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика: учебник / Ирина Михайловна Кобозева. – Изд. второе. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 352с.
4. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура / Владимир Моисеевич Лейчик. – изд 3-е. – М.: Издат. ЛКИ, 2007. – 256с.

5. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии: вопросы теории и методики / Д. С. Лотте. – М., 1961. – 158 с.
6. Михайлович-Гетто О. П. Конотація квазітермінів в рекламному тексті: співвідношення індивідуального та колективного / О. П. Михайлович-Гетто. // Вісник СумДУ. – 2007. – № 1. – Том 1. – С. 156–160.
7. Мостовой Н. И. Детерминализация в современном английском языке: дисс ... канд. фил. наук: 10663 / Мостовой Николай Иванович. – К., 1970. – 248 с.
8. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения: учеб. пособие / М. В. Никитин. – М.: Высш. шк., 1988. – 168 с.
9. Павличко С. Д. Лабіринти мислення: інтелектуальний роман сучасної Британії / Соломія Дмитрівна Павличко. – К.: Наукова думка, 1993. – 105 с.
10. Скороходько Е. Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу): монографія / Едуард Федорович Скороходько. – К.: Логос, 2006. – 99 с.
11. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / Вероника Николаевна Телия. – М.: Наука, 1986. – 139 с.
12. Тищенко О. Коннотативність у термінології / О. Тищенко. // Українська термінологія і сучасність. – 2001. – № 4. – С. 101-103.
13. Фурсова Л. Системні характеристики англійської економічної термінології в площі семантичної взаємодії термінів і загальної лексики / Л. Фурсова. // Лінгвізація світу: теоретичний та методичний аспекти: збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції, 35-36 травня 2006р. – Черкаси: Брама-Україна, 2007. – С. 210-216.
14. Чабаненко В. А. Науково-технічна революція і засоби виразності української мови / В. А. Чабаненко. // Українська мова і література в школі. – 1978. – № 5. – С. 27–34.
15. Blackburn S. The Oxford Dictionary of Philosophy / Simon Blackburn – Oxford-New York: Oxford University Press, 1996. – 418 p.
16. Golding W. Darkness Visible [novel] / William Golding. – L., 1962. – 253 p.
17. Leech G. Semantics / Geoffrey Leech. – Penguin Books, 1974. – 386 p.
18. Murdoch I. An Accidental Man [novel] / Iris Murdoch. – Penguin Books, 1980. – 447 p.

Скорбот А. И.

Киевский национальный лингвистический университет

ЭМОЦИОНАЛЬНО-ВЫРАЗИТЕЛЬНАЯ ФУНКЦИЯ ПРОСОДИИ ИСПАНСКОГО ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОГО ТЕКСТА

Статья посвящена изучению эмоционально-выразительной функции просодии информационного сообщения как жанра газетно-публицистического стиля, в частности, особенностей взаимодействия всех просодических подсистем в актуализации коммуникативно-прагматической стратегии текста. В современной лингвистике уделяется большое внимание изучению речевой интонации с целью выявления функционально-стилевой нормативности риторических средств интонационно-смысловой организации коммуникативных единиц.

Для членов языкового коллектива понятие риторической организации текста важно в двух отношениях: 1) какой риторический смысл может быть обнаружен в тексте; 2) как такой текст воздействует на адресата или любого реципиента.

При реализации воздействующей функции возникает экспрессивность, включающая в себя отношение говорящего к предмету или явлению высказывания, оценку. В данном исследовании экспрессивность понимается как категория функции воздействия, как оптимальный способ передачи мыслительного содержания высказывания (экспрессивность логического плана).

Информационное сообщение газетно-публицистического стиля обладает